

ПЕДАГОГІКА

УДК 37.048.4 (410.1)

А.Г. Кирда, канд. пед. наук

ДОСЛІДЖЕННЯ ТЕНДЕНЦІЙ РОЗВИТКУ ЦІЛЕЙ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

НАУ, кафедра іноземних мов за фахом, e-mail: allakyrda@hotmail.com

*Розроблено аналіз формування і трансформації цілей освіти в педагогіці України в другій половині ХХ – на початку ХХІ ст. від визначення загальних навчально-виховних цілей на державному рівні у законодавчо-нормативних документах до конкретизації цілей освіти на рівні діяльності окремих середніх і вищих навчальних закладів. Визначено й охарактеризовано провідні тенденції та етапи еволюції цілей освіти.***Вступ**

Розбудова сучасних систем освіти розвинутих країн світу відбувається у різновекторних координатах: централізації і децентралізації, глобалізації й регіоналізації, інтеграції та дезінтеграції. Важливого значення в цьому контексті набуває ґрунтовне дослідження й усвідомлення традицій і напрямів розвитку вітчизняної школи й педагогічної думки.

Завдання статті – аналіз основних тенденцій та етапів розвитку навчально-виховних цілей в Україні у другій половині ХХ – на початку ХХІ ст. Розглянемо формування й трансформацію мети в контексті розвитку педагогічної думки й освіти в Україні, виходячи з законодавчих і нормативних актів, концепцій, архівних матеріалів, праць сучасних науковців, що торкалися цього питання: В. Алфімова, В. Мадзігона, А. Никитенко, В. Паламарчук, О. Сухомлинської, А. Чабанова, Б. Чижевського [1; 2].

Еволюція мети освіти

Наше дослідження еволюції освітньої мети охоплює другу половину ХХ – початок ХХІ ст., що за періодизацією розвитку національної педагогічної думки О. Сухомлинської [1], відповідає двом періодам:

1) розвиток української педагогічної думки і школи за радянських часів (етапи: 1958–1985 рр. – українська педагогічна думка у змаганнях за демократичний розвиток; 1985–1991 рр. – становлення сучасного етапу розвитку української педагогічної думки в межах радянського дискурсу);
2) розвиток педагогіки і школи в Українській державі з 1991 р.

Перший етап цілеформування (1958 – 1985 рр.) пов'язуємо із Законом про зміцнення зв'язку школи з життям і про подальший розвиток системи народної освіти в УРСР [3], в якому вперше на державному рівні була окреслена загальна мета освіти – виховання нової людини, в якій повинні гармонійно поєднуватися духовне багатство, моральна чистота й фізична досконалість.

Школа мусила давати знання, готувати до розумової та фізичної праці, сприяти всебічному розвитку підрастаючого покоління, виховувати його в дусі ідей комунізму, формувати в молоді матеріалістичний світогляд.

Другий етап становлення сучасного рівня розвитку української педагогічної думки в межах радянського дискурсу розпочався в 1985 р., коли в країні почали відбуватися кардинальні зміни.

На середину 80-х рр. існуюча педагогічна парадигма вичерпала свої можливості. Прогресивні українські педагоги (М. Гузик, О. Захаренко, Т. Сірик, В. Шаталов та ін.) висунули вимоги демократизації і гуманізації навчальних закладів, індивідуального підходу до дитини, як до повноцінної особистості, співпраці й співробітництва в процесі взаємодії вчителя й учнів.

Ці роки поклали початок широкому впровадженню ідей народної педагогіки, введенню різноманітних українознавчих курсів і предметів у навчально-виховний процес різних закладів освіти. Водночас відбувалося критичне переосмислення розвитку педагогічної думки в Радянському Союзі.

В умовах загострення основних протиріч суспільного життя та появи нових економічних, соціальних, політичних, моральних, естетичних вимог до підрастаючого покоління було сформульовано ідею необхідності реформування системи освіти.

У середині 80-х рр. було прийнято Основні напрями реформи загальноосвітньої і професійної школи, Основні напрями реформування вищої і середньої спеціальної освіти та розроблено Концепцію безперервної освіти, де поставлено завдання розвивати різні моделі шкіл, підкреслено роль демократичних цінностей, мотивації навчання, уміння вчитися самостійно.

Загалом, у 60-80 рр. ХХ ст. в українській педагогіці головний акцент у розвитку навчально-виховного процесу робився на зміст освіти.

Проте з 90-х рр. ця роль дедалі частіше починає відводитися меті.

На державному рівні приймаються нові законодавчо-нормативні документи, в яких мета розглядається як вихідна точка, що визначає інші компоненти навчально-виховного процесу.

Так, у 1990 р. колегією Міністерства освіти УРСР затверджено концепцію середньої загальноосвітньої школи УРСР, де визначено головну мету школи УРСР – формування і розвиток особистості з глибоко усвідомленою громадянською позицією, системою наукових знань про природу, людину, суспільство, почуттям національної самосвідомості, готовою до вибору свого місця у подальшому житті [4]. За новою концепцією, школа в УРСР мала будуватися як єдина, трудова, політехнічна на основі принципів гуманізму, демократії та інтернаціоналізму.

Нова навчально-виховна мета школи – формування і розвиток особистості з усвідомленою громадянською позицією, системою знань про природу, людину, суспільство, готовою до вибору свого місця в подальшому житті, з реальним, розвиваючим, деїдеологізованим, побудованим на національній основі змістом освіти, з посиленням загальнолюдським компонентом [5, с. 18] – була запропонована в іншому документі – в Концепції української національної школи, розробленої в січні 1991 р. органами і установами народної освіти Львівської області та схваленої Міністерством освіти УРСР.

Значну увагу приділено розвитку і реформуванню інших освітніх ланок. Наприклад, розроблено і в лютому 1991 р. схвалено концепцію професійно-технічної освіти УРСР.

У травні 1991 р. прийнято Закон УРСР “Про освіту”, що став, на наш погляд, важливим щаблем розвитку української педагогічної думки, адже накреслені в ньому навчально-виховні цілі й завдання були практично повторені в Законі України “Про освіту” в 1996 р. і взяті за основу в багатьох освітніх законодавчих і нормативних актах у наступні роки.

У Законі України “Про освіту” дещо під іншим кутом зору визначено мету освіти – всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, розвиток її талантів, розумових і фізичних здібностей, виховання високих моральних якостей, формування громадян, здатних до свідомого суспільного вибору, збагачення на цій основі інтелектуального, творчого, культурного потенціалу народу, підвищення його освітнього рівня, забезпечення народного господарства кваліфікованими спеціалістами. Освіта в Україні повинна ґрунтуватися на засадах гуманізму, демократії, національної свідомості, взаємоповаги між націями і народами [6, с. 5].

У цей період зроблено першу спробу конкретизації загальних, перспективних цілей. Так, у 1990 р. в Інституті педагогіки АПН України вийшла книга “Школа-ліцей”, в якій учені сформулювали концепцію, виробили педагогічні й технічні завдання на проектування навчально-виховного комплексу Черкаського науково-виробничого об’єднання “Ротор”, виділили конкретні цілі й завдання, принципи організації навчально-виховного процесу, розкрили зміст, форми і методи роботи [2]. Хоча в силу економічних причин такий комплекс не було створено, педагогічна практика значно збагатилася напрацюваннями вчених.

Новий період розвитку педагогічної думки розпочинається роком оголошення державної незалежності України. Цей період можна охарактеризувати як спробу і початок реформування системи освіти з метою гармонійного поєднання потреб держави і кожного її громадянина. Він відзначається створенням національної системи освіти з новими структурою і змістом, окресленням нових методологічних засад розвитку галузі, створенням основної законодавчої бази, осмисленням вітчизняних явищ, подій, персоналій, відкритих у кінці попереднього періоду, розкриттям проблем національного виховання й національної освіти.

На цьому етапі починає формуватися нова педагогічна парадигма, яка характеризується спрямованістю освіти на реалізацію потреб особистості, диференціацію, індивідуалізацію змісту освіти, підвищенням його культуровідповідності, зміцненням зв’язків із національною культурою, орієнтацією освіти на світові тенденції розвитку даної галузі. Переорієнтація професійної і вищої освіти відбувається, з одного боку, на ринкову економіку, а з іншого – на задоволення потреб особистості в розвитку своїх здібностей (задоволення населення в освітніх послугах).

Стратегічні напрями розвитку системи освіти обґрунтовуються Державною національною програмою “Освіта” (Україна ХХІ ст.) (1994) та Національною доктриною розвитку освіти (2002).

Новий період розвитку вітчизняної педагогічної думки позначається і на трансформації мети освіти. Частково змінюються цілі й завдання освіти в українському суспільстві, зростає роль, відведена меті в розвитку навчально-виховного процесу.

Усвідомлення важливості категорії мети в новий період розвитку освіти і педагогічної думки сприяло її розробці на законодавчо-нормативному рівні для кожної освітньої ланки: дошкільної, загальної середньої, позашкільної, професійно-технічної, спеціальної професійної, вищої.

На цьому етапі освітні заклади України у своїй діяльності керуються Конституцією України, Законом України “Про освіту” (1996), Законом України “Про професійно-технічну освіту” (1998), Законом України “Про загальну середню освіту” (1999), Законом України “Про позашкільну освіту” (2000), Законом України “Про дошкільну освіту” (2001), Законом України “Про вищу освіту” (2002), відповідними положеннями і власним статутом, де окреслено загальні цілі, цілі певної ланки освіти, конкретні цілі того чи іншого навчального закладу.

Інноваційними середніми навчально-виховними закладами та деякими університетами (Школа-гімназія № 153 ім. О.С. Пушкіна (м. Київ), Саксаганський ліцей (м. Кривий Ріг), Ліцей № 34 (м. Запоріжжя), Технічний ліцей (м. Донецьк), Болехівський лісгосподарчий ліцей-інтернат (Івано-Франківська обл.), Національний авіаційний університет (м. Київ), Відкритий між народний університет розвитку людини “Україна” (м. Київ) та ін.) [7–10] здійснюються перші спроби диференційованого розроблення і конкретизації освітніх цілей на рівні навчально-виховних закладів і визначаються шляхи їх досягнення, виходячи з власних умов і можливостей. Вони відображаються в концепціях, комплексних цільових програмах, моделях випускників, кодексах ліцеїста тощо.

У 90-х рр. для реформування галузі згідно з Державною національною програмою “Освіта” (Україна XXI ст.) розробляється ряд концепцій щодо освіти й виховання: концепція національної системи освіти, концепція шляхів демократизації управління освітою в Україні, концепція вихідних засад демократизації навчального процесу в освітніх закладах України, концепція демократизації українського виховання, концепція виховання дітей та молоді у національній системі освіти, концепція української національної школи-родини, концепція реформування педагогічної науки в Українській державі, концепція національного виховання, концепція сучасного українського виховання тощо.

Аналіз державних національних програм, концепцій, відповідної літератури показує, що на цьому етапі проблема розробки мети національного виховання посідає важливе місце.

Висновок

Дослідження розвитку мети освіти в Україні у другій половині ХХ – на початку ХХІ ст. дозволило виділити провідні тенденції: зростання ролі мети освіти у розвитку навчально-виховного процесу; окреслення загальних перспективних

цілей освіти, що ухвалюються на найвищому державному рівні й формують базис освіти та напрями розвитку школи; диференційоване розроблення цілей освіти на різних рівнях; конкретизація навчально-виховних цілей на рівні окремого освітнього закладу та визначення шляхів їх досягнення.

Виявлені та охарактеризовані три основні етапи еволюції лілей. На першому етапі (1958–1985 рр.) вперше були визначено загальні, перспективні цілі і завдання освіти на державному рівні (Закон про зміцнення зв’язку школи з життям і про подальший розвиток системи народної освіти в УРСР, 1958). Проте основна роль у розвитку навчально-виховного процесу відводилася змісту освіти. Конкретна мета навчання й виховання визначалася безпосередньо педагогами.

На другому етапі (1985–1991 рр.) зверталась увага на розвиток загальних цілей освіти (Закон УРСР “Про освіту”, 1991), розроблявся ряд концепцій, в яких навчально-виховні цілі зазнавали значних змін (концепція середньої загальноосвітньої школи УРСР, 1990; концепція української національної школи, 1991; концепція професійно-технічної освіти УРСР, 1991) та була зроблена перша спроба конкретизації загальних, перспективних освітніх цілей (концепція навчально-виховного комплексу НВО “Ротор”, 1990).

Третій етап розпочався в 1991 р. і триває до початку ХХІ ст. Він характеризується прийняттям на державному рівні нових законодавчо-нормативних документів, в яких більша увага приділяється ролі мети освіти в розвитку навчально-виховного процесу (Закон України “Про освіту”, 1996; Національна доктрина розвитку освіти, 2002), розглядається розвиток освіти у світлі соціально-економічних, політичних, культурних вимог наступного століття (Державна національна програма “Освіта” (Україна XXI ст.), 1994); розробляються цілі та завдання для кожної освітньої ланки (Закон України “Про професійно-технічну освіту”, 1998; Закон України “Про загальну середню освіту”, 1999; Закон України “Про позашкільну освіту”, 2000; Закон України “Про дошкільну освіту”, 2001; Закон України “Про вищу освіту”, 2002). Важливе місце посідає проблема розроблення мети національного виховання. Крім того, ліцеями, гімназіями та деякими університетами диференційовано розробляються цілі освіти на рівні навчально-виховних закладів та визначаються шляхи їх досягнення, виходячи з власних умов і можливостей.

Проаналізувавши трансформацію цілей освіти в контексті розвитку освіти і педагогічної думки в Україні у другій половині ХХ – початку ХХІ ст., доходимо висновку, що мета освіти має незмінну й змінну складові.

Незмінне ядро мети освіти – це всебічний гармонійний розвиток людини, духовно багатой, морально, розумово і фізично досконалої.

Кожна з ланок освіти при цьому теж має свої цілі. Для дошкільної освіти – це забезпечення здоров'я дітей, набуття життєвого досвіду, підготовка до подальшого навчання, для загальної середньої освіти – всебічний розвиток нахилів, здібностей, талантів дитини, засвоєння знань про природу, людину, суспільство професійне самовизначення. Подібні завдання поставлено й перед позашкільною освітою. Для професійно-технічної освіти – це здобуття молоддю професії, перепідготовка та підвищення її професійної кваліфікації. Для вищої освіти – надання громадянам відповідного освітньо-кваліфікаційного рівня, виконання науково-дослідних робіт, підготовка науково-педагогічних кадрів, підвищення кваліфікації спеціалістів та освітньо-культурного рівня населення.

Змінна складова мети визначається розвитком педагогічної думки, суспільства, впливом політичного, ідеологічного, культурного та інших чинників і пов'язана з трансформацією мети освіти. Ця складова значно відрізняється на кожному етапі розвитку освітньої мети.

Так, на першому етапі досліджуваного періоду (1958–1985 рр.) – це виховання в душі ідей комунізму, формування марксистсько-ленінського, матеріалістичного світогляду, класової самосвідомості, атеїзму, радянського патріотизму, соціалістичного інтернаціоналізму, орієнтація на створення і зміцнення соціально-культурних зв'язків між Україною та іншими радянськими республіками. На другому етапі (1985–1991 рр.) наголошується на необхідності виховання глибоко усвідомленої громадянської позиції, національної самосвідомості, реалізації в навчанні і вихованні ідей народності, гуманізму, демократії.

На третьому етапі (з 1991 р.) – це виховання громадянина України, поваги до Конституції та державних символів України, цінностей українського народу та інших народів і націй, громадянських прав і свобод, почуття власної гідності, відповідальності перед законом за свої дії, створення і розвиток

цінностей громадянського суспільства, сприяння консолідації української нації, інтеграції України в європейський і світовий простір.

Література

1. *Сухомлинська О.* Періодизація педагогічної думки в Україні: кроки до нового виміру // *Розвиток педагогічної і психологічної наук в Україні 1992-2002: Зб.наук.пр. до 10-річчя АПН України.* – Х.: ОВС, 2002. – Ч. 1. – С. 37–54.
2. *Школа-лицей.* Концепция, педагогическое и техническое задание на проектирование учебно-воспитательного комплекса НПО “Ротор” / *Руководители авт. коллектива* :А.И. Чабанов, В.Н. Мадзигон, А.И. Никитенко. – К.: НИИ педагогики УССР, 1990. – 216 с.
3. *Закон* про зміцнення зв'язку школи з життям і про подальший розвиток системи народної освіти в Українській РСР. – К.: Рад. шк., 1959. – 26 с.
4. *Документи* засідань колегії Міністерства народної освіти УРСР (постанови, рішення, доповідні записки) 25 лип., 10 серп. 1990 р. // *Арх. Міністерства освіти і науки України.* – Ф.166, оп.17, спр.78, 131 арк.
5. *Документи* засідань колегії Міністерства народної освіти УРСР (постанови, рішення, доповідні записки). 30 січ., 27 лют. 1991 р. // *Арх. Міністерства освіти і науки України.* – Ф.166, оп. 17, спр. 112, 95 арк.
6. *Закон* Української РСР “Про освіту” (1991) // *Рад. шк.* – 1991.– № 9. – С. 3–19.
7. *Саксаганський* лицей // *Наук.-метод. журн.* – 1995. – № 5. – С. 11.
8. *Кобецький Р.З.* Особливості формування змісту освіти у лісгосподарчому лицейі // *Всеукр. наук.-практ. конф. з проблем роботи середніх загальноосвітніх навчально-виховних закладів і шкіл нового типу.* – К.: ІСДО, 1994. – Вип.1. – С. 168–169.
9. *Концептуальна* система сталого розвитку КМУЦА на 1999–2009 роки // *Авіатор.* – 1998. – 30 груд. – С. 3–4.
10. *Концепція* діяльності вищого навчального закладу “Відкритий міжнародний університет розвитку людини “Україна”. – К.: ВМУРЛУ, 1999. – С. 44–46.

Стаття надійшла до редакції 30.11.05.

Сделан анализ формирования и трансформации целей образования в педагогике Украины во второй половине XX – начале XXI ст.: от определения общих учебно-воспитательных целей на государственном уровне в законодательно-нормативных документах до конкретизации целей образования на уровне деятельности отдельных средних и высших учебных заведений. Определены и охарактеризованы основные тенденции и этапы эволюции целей образования.

The article is devoted to the analysis of purpose progressing in the education of Ukraine /the second half of the XX – beginning of the XXI century: from goal defining at the national level in plans and acts to the objective concretizing by secondary and higher schools. Major tendencies and stages of educational purpose evolution are determined and described.